

of the Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: problems of technological and professional training of students of higher education institutions and students of vocational schools.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2023 р.

УДК 378:371.134:316.444.5

DOI: 10.36550/2415-7988-2024-1-212-174-178

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна –
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито особливості формування професійної мобільності майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Професійну мобільність майбутнього педагога визначаємо як властивість особистості, що сприяє швидкому реагуванню на складну ситуацію та актуалізує всі потенційні можливості суб'єктивної активності студента при виборі варіантів та способів вирішення професійно-педагогічних завдань та прогнозування професійної самореалізації. Професійна мобільність є фундаментом ефективності реагування особистості різні проблемні ситуації, що склалися у суспільстві. Вона виступає в якості особистісного ресурсу, що лежить в основі дієвого перетворення навколишнього світу і себе в цьому світі та забезпечує фахівцеві готовність до змін не тільки професійного, а й особистого життя; сприяє розвитку творчого ставлення до професійної діяльності, до саморозвитку, ефективного вирішення професійних і життєвих проблем з багатоаспектними факторами вибору.

Встановлено, що у соціокультурному освітньому просторі закладу вищої освіти «перехід» з одного рівня на інший має забезпечуватись реалізацією комплексу стратегічних умов, а також педагогічних тактик, що сприяють розвитку сприйнятливості майбутнім учителям змін, новацій у процесі професійної діяльності. Педагогічна підтримка становлення та розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя в соціокультурному освітньому просторі вищує сукупністю послідовних дій: залучення студентів до цінностей професії, організації власне творчої діяльності. Але до того ж майбутній учитель повинен бути готовий вміти організувати власну професійну діяльність орієнтуючись на кращі зразки майстрів своєї справи, а також бути готовим і здатним приймати нововведення. Педагогічний супровід включення майбутнього вчителя до проектної діяльності полягає у відборі науково обґрунтованих стратегічних умов, а також здійснюється за допомогою активної участі в ній. Примноження соціально-професійних цінностей майбутнього вчителя як стратегія передбачає активні дії самого студента в процесі інноваційної діяльності (включення в наукові дослідження, оволодіння новими видами професійної діяльності, проектування кар'єри, розробка та захист авторських проектів), що здійснюється за підтримки викладача.

Ключові слова: мобільність, професійна мобільність, майбутній вчитель, заклад вищої освіти.

FILONENKO Oksana Volodymyrivna –
Doctor of Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special
Education
of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4453-9887>
e-mail: oksana.filonenko02@gmail.com

FORMATION OF PROFESSIONAL MOBILITY OF FUTURE TEACHERS IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article reveals the peculiarities of the formation of professional mobility of future teachers in the conditions of a higher education institution.

We define the professional mobility of the future teacher as a personality trait that contributes to a quick response to a difficult situation and actualizes all the potential possibilities of the student's subjective activity when choosing options and ways of solving professional and pedagogical tasks and predicting professional self-realization. Professional mobility is the foundation of the effectiveness of an individual's response to various problematic situations that have developed in society. It acts as a personal resource that underlies the effective transformation of the surrounding world and oneself in this world and ensures the specialist's readiness for changes not only in his professional life, but also in his personal life; contributes to the development of a creative attitude to professional activity, to self-development, effective resolution of professional and life problems with multifaceted factors of choice.

It was established that in the socio-cultural educational space of a higher education institution, the "transition" from one level to another should be ensured by the implementation of a complex of strategic conditions, as well as pedagogical tactics, which

contribute to the development of future teachers' receptivity to changes and innovations in the process of professional activity. Pedagogical support for the formation and development of the professional mobility of the future teacher in the socio-cultural educational space of the higher education institution is a set of consecutive actions: the involvement of students in the values of the profession, the organization of actual creative activity. But in addition, the future teacher must be ready to be able to organize his own professional activity based on the best examples of the masters of his field, as well as be ready and able to accept innovations. Pedagogical support for the inclusion of the future teacher in the project activity consists in the selection of scientifically based strategic conditions, and is also carried out with the help of active participation in it. Multiplying the socio-professional values of the future teacher as a strategy involves the active actions of the student himself in the process of innovative activity (inclusion in scientific research, mastering new types of professional activity, career planning, development and protection of author's projects), which is carried out with the support of the teacher.

Key words: mobility, professional mobility, future teacher, higher education institution.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сьогодні вища освіта зорієнтована на розвиток особистості, яка здатна швидко реагувати на умови, що постійно змінюються, яка вирізняється підприємливістю, мобільністю, динамізмом, конструктивністю, розвиненим почуттям відповідальності у професійній діяльності. У зв'язку з цим у сучасних закладах вищої освіти дедалі більшої ваги набувають концепції, у яких пріоритетним є цілісне становлення та розвиток особистості майбутнього вчителя, формування готовності до самозмін у швидкоплинному світі, здатності конструювати життєві ситуації, змінюючись і розвиваючись при цьому як особистість і як професіонал.

Реформування системи освіти необхідно здійснювати комплексно, охоплюючи всі компоненти даної системи, всі її напрями. Системі освіти за нових умов необхідні програми нового покоління, інноваційні технології, сучасна матеріально-технічна база, підготовлені педагогічні кадри [8, с. 202].

Сфера професійної освіти створює об'єктивні передумови для вибору методів, форм, засобів та змісту навчання, організації самостійної пізнавальної діяльності. Нові підходи активізують інтерес студентів до професійної діяльності. Вони вільно оперують такими поняттями як компетентність педагога, готовність до професійної діяльності, функціональна грамотність/неграмотність. Але здебільшого діяльність сучасного фахівця недостатньою мірою характеризується готовністю до зміни професійного статусу, до кар'єрного зростання, до прояву будь-якого виду мобільності (соціальної, професійної, особистісної, психологічної тощо), що веде до професійної дезадаптації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Різні аспекти формування професійної мобільності майбутніх фахівців досліджували Є. Іванченко, Ю. Клименко, Н. Латуша, Р. Пріма, Л. Сушенцева та ін. Але недостатньо повно досліджена проблема формування професійної мобільності майбутніх учителів.

Мета статті – розкрити особливості формування професійної мобільності майбутніх учителів в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Великому тлумачному словнику

сучасної української мови мобільність розглядається як «рухливість, здатність швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності» [1, с. 682].

У словнику з професійної освіти вказується, що професійно мобільних фахівець володіє здатність швидко змінювати вид праці, переключатися на іншу діяльність у зв'язку зі змінами техніки й технології виробництва. Професійна мобільність «виявляється у володінні системою узагальнених прийомів професійної праці та застосуванні їх для успішного виконання будь-якого завдання на суміжних за технологією ділянках виробництва» [6, с. 194].

Ю. Клименко вважає, що з «позицій педагогіки мобільність розуміється як внутрішнє самовдосконалення особи, засноване на стабільних цінностях і потребі в саморозвитку, є ознакою її внутрішньої свободи» [3].

Р. Пріма вказує, що «професійна мобільність – це складне системне утворення, інтегральна якість особистості та діяльності педагога, що формується і виявляється у процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації фахівця, тобто розуміється як можлива стратегія професіоналізації педагогічних кадрів» [5, с. 147].

Є. Іванченко виокремлює вміння, що є основними для виявлення та розвитку професійної мобільності:

- вміння ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах;

- порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого, згідно аналізу економічної та соціальної ситуації в державі;

- володіння високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх вдосконалення та самостійного здобування;

- готовність до оперативного відбору та реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юктурі ринку праці [2].

Професійна мобільність набуває особливого значення в умовах конкуренції на ринку праці. А це стимулює вчителів до самоосвіти, підвищення власного професіоналізму. Трудові переміщення є однією з форм визнання професійного статусу працівника, приведення фізичного,

інтелектуального й духовного потенціалу у відповідність з умовами його динамічного руху [4, с. 7].

Професійна підготовка мобільних педагогів передбачає:

- формування універсальних навичок діяльності, що забезпечують мобільність як якість особистості; орієнтацію на інноваційну діяльність;
- забезпечення широкої професійної педагогічної підготовки як бази для можливого освоєння інших професій педагогічного профілю;
- посилення менеджерської підготовки майбутніх педагогічних кадрів;
- забезпечення фундаментальної соціально-гуманітарної підготовки як оволодіння професіями іншого профілю [7, с. 7].

У результаті теоретичного аналізу було встановлено, що поняття «мобільність» може бути інтерпретовано в педагогічних дослідженнях як стан, що актуалізує всі потенційні можливості особистості для того, щоб знайти оптимальний вихід із складних ситуацій та спрогнозувати професійний саморозвиток. Це інтегративне динамічне новоутворення у структурі особистості майбутнього педагога відображає відкритість до змін, ступінь усвідомлення сутності мобільності та проявляється в аналітичному способі мислення, вмінні оцінювати поточну ситуацію, співвідносити її зі своїми можливостями та потребами, ціннісними установками та мотивами професійного саморозвитку та знаходити оптимальний вихід, адекватно змінювати свою діяльність у разі виникнення нових обставин.

Професійну мобільність майбутнього педагога ми визначаємо як властивість особистості, що сприяє швидкому реагуванню на складну ситуацію та актуалізує всі потенційні можливості суб'єктної активності студента при виборі варіантів та способів вирішення професійно-педагогічних завдань та прогнозування професійної самореалізації. Професійна мобільність є фундаментом ефективності реагування особистості різні проблемні ситуації, що склалися у суспільстві. Вона виступає в якості особистісного ресурсу, що лежить в основі дієвого перетворення навколишнього світу і себе в цьому світі та забезпечує фахівцеві готовність до змін не тільки професійного, а й особистого життя; сприяє розвитку творчого ставлення до професійної діяльності, до саморозвитку, ефективного вирішення професійних і життєвих проблем з багатоаспектними факторами вибору.

Професійна мобільність залежить від багатьох чинників: рівня освіченості, комунікативної та професійної компетентності, діяльності, професійної інтуїції, цінностей та смислів життя, моральних установок та здатності до прогнозування, соціальної мобільності, життєвого та професійного досвіду.

Проблема професійної мобільності – проблема розвитку та зміни людських цінностей, їх сфери дії, конфліктів між новими та традиційними цінностями та шляхів їх подолання. У міру зміни суспільства (як прогресивного розвитку, так і регресивного) створюються все нові умови, які одночасно і сприяють більш повній реалізації людиною самої себе, своїх можливостей і вимагають адекватної оцінки ситуації, що змінюється, вміння не тільки адаптуватися до цих нових динамічних умов, а також переорієнтуватися та переоцінювати нові професійні реалії.

Очевидно, що готовність до професійної мобільності відрізняється від готовності до діяльності педагога, тому що вона передбачає не стільки вміння виявляти професійні здібності, скільки вміння мобілізувати свої сили на інше сприйняття себе в нових ситуаціях, активне прагнення знайти вихід із складних ситуацій, забезпечити задоволення потреб, ціннісних орієнтацій та позитивну зміну професійно-особистісної позиції.

Показниками сформованості готовності до професійної мобільності є:

- розуміння сутності професійної мобільності, усвідомлення рівня готовності бути мобільним у вирішенні професійних завдань;
- рефлексивні вміння: оцінювати ситуацію і співвідносити зі своїми можливостями;
- вміння спрямовувати потреби, мотиви, світогляд, настанови, цілі на свідоме подолання складних ситуацій;
- потреба в суб'єкт-суб'єктній взаємодії у процесі професійного становлення;
- вияв вольових рис (рішучість, наполегливість, самовладання, самостійність, ініціативність) у досягненні ситуації успіху;
- відкритість до змін;
- здатність до цілепокладання, планування дій, проектування власного професійного розвитку та досягнення професійно значущих компетенцій у вирішенні педагогічних завдань;
- вміння знаходити оптимальні виходи із складних ситуацій;
- вміння аргументувати варіант вибору рішення та якість обґрунтованості явищ професійної діяльності;
- активний самовияв у звичайних та спеціально змодельованих (квазіекстремальних) умовах;
- усвідомленість, широта, інтенсивність, стійкість спрямованості (соціальної, професійної, особистісної) для досягнення високих результатів діяльності.

Отож професійна мобільність педагога є інтегративною професійно-особистісною якістю та виявляється у внутрішньому особистісному потенціалі, який може бути охарактеризований певними параметрами: відкритість новому; готовність до професійної рефлексії; мотивація

успіху; здатність до інтерпретації; здатність до внутрішньо вільного вибору ситуації прийняття відповідальних рішень; включеність у неперервний процес освіти та самоосвіти.

Професійна мобільність педагога проявляється насамперед у відкритості новому, новим думкам, новим ідеям, новим позиціям, новому досвіду. Педагог має бути «відкритий», тобто готовий прийняти те, що не бачить сам зі своєї позиції, припускаючи таким чином багатоальтернативний підхід до вирішення проблем. Мобільність дозволяє педагогу приймати у свідомість нові цінності та на їх основі висувати нові цілі своєї професійної діяльності, знаходити шляхи їх реалізації.

У розвитку соціально-професійної мобільності педагога особливу роль відіграє здатність педагога до самооцінки та самоаналізу – тобто рефлексія. Рефлексує педагог – це педагог, що мислить, аналізує, творчо досліджує свій професійний досвід з постійною потребою до самовдосконалення. Активація рефлексивних процесів дозволяє йому «підключати механізми» мобільності, гнучко реагувати на ситуацію, аналізувати доцільність та ефективність педагогічних дій. А усвідомлення своїх потенційних можливостей та перспектив стимулює до пошуку та творчості.

Сучасному педагогові доводиться шукати моделі прийняття рішень у нестандартних професійних та життєвих ситуаціях. Вибір цих моделей пов'язаний із самостійним визначенням та реалізацією нестереотипних завдань та способів діяльності, з актуалізацією творчого особистісного потенціалу, тобто із внутрішньою свободою вибору. При цьому мобільність педагога проявляється в умінні оперативно зібратися для реалізації прийнятого рішення, ініціюючи основні та резервні зони функціональних можливостей, у здатності перетворити своє рішення на ланцюг узгоджених раціональних дій, розробити гнучку стратегію, передбачити можливі перешкоди, правильно відшукати кошти, союзників, прорахувати шанси, передбачити можливість тимчасових відступів та нових активних дій, тобто в умінні керувати ходом своєї діяльності та життя в цілому, у готовності до довготривалого наполегливого руху до своєї мети.

Особливою рушійною силою самовдосконалення педагога, що дає можливість стати соціально та професійно мобільним, є освіта та самоосвіта. Саме з постійним пошуком педагогом нових знань, нової інформації для продуктивного вирішення соціальних та професійних завдань та пов'язана соціально-професійна мобільність. Щоб бути мобільним, педагог має бути включений до системи неперервної освіти.

Неперервність педагогічної освіти та самоосвіти є необхідною умовою професійного

становлення та вдосконалення, а також підтримки на високому рівні соціально-професійної мобільності педагога.

Система формування готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності у закладі вищої освіти є сукупністю активних форм, які, володіючи підвищеними комунікативними та мотивуючими характеристиками, створюють найбільш сприятливе освітнє середовище та сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів до професійної мобільності.

У соціокультурному освітньому просторі закладу вищої освіти «перехід» з одного рівня на інший має забезпечуватись реалізацією комплексу стратегічних умов, а також педагогічних тактик, що сприяють розвитку сприйнятливості майбутнім учителям змін, новацій у процесі професійної діяльності. «Педагогічна підтримка» становлення та розвитку професійної мобільності майбутнього вчителя в соціокультурному освітньому просторі вишу є сукупністю послідовних дій: залучення студентів до цінностей професії, організації власне творчої діяльності. Але до того ж майбутній учитель повинен бути готовий вміти організувати власну професійну діяльність орієнтуючись на кращі зразки майстрів своєї справи, а також бути готовим і здатним приймати нововведення. «Педагогічний супровід» включення майбутнього вчителя до проектної діяльності полягає у відборі науково обґрунтованих стратегічних умов, а також здійснюється за допомогою активної участі в ній. Примноження соціально-професійних цінностей майбутнього вчителя як стратегія передбачає активні дії самого студента в процесі інноваційної діяльності (включення в наукові дослідження, оволодіння новими видами професійної діяльності, проектування кар'єри, розробка та захист авторських проєктів), що здійснюється за підтримки викладача [8].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Таким чином, професійна мобільність, як інтегративна професійно-особистісна якість, є важливою і необхідною умовою успішного функціонування майбутнього педагога у освітньому просторі сучасного суспільства. Перспективи подальших досліджень впровадження в освітній процес організаційних форм, методів, що сприяють формуванню професійної мобільності майбутніх педагогів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
2. Іванченко С. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Одеса, 2005. 21 с.
3. Клименко Ю. А. Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу : автореф. дис.

... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Умань, 2011. 20 с.

4. Латуша Н. В. Поняття «Професійна мобільність» у педагогічному аспекті. *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. М. Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія [зб. наук. праць]. Вінниця, 2014. Вип. 42. Ч. 2. С. 6–9.

5. Пріма Р. М. Компонентно-структурний аналіз сутнісної характеристики феномена «професійна мобільність учителя». *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова*. Серія № 11 «Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління». К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. Вип. 8. С. 146–151.

6. Професійна освіта : словник : навч. посіб. / уклад. С. У. Гончаренко; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища шк., 2000. 380 с.

7. Сушенцева Л. Л. Формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: теорія і практика : монографія. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2011. 439 с.

8. Філоненко О. В. Формування соціальних навичок у суб'єктів освітнього процесу в умовах воєнного та повоєнного часу. *Професійна підготовка майбутніх фахівців у воєнний та повоєнний час*: кол. моногр. [наук. ред. Т. В. Окольніча]; МОН України, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. Дніпро : Середняк Т. К., 2023. С. 201–237.

REFERENCES

1. Velykyi tumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (2005) [A large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language] / uklad. ta holov. red. V. T. Busel. K. : Irpin' : Perun. 1728 s. [in Ukrainian]

2. Ivanchenko, YE. A. (2005). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh ekonomistiv u protsesi navchannya u vyshchukh navchal'nykh zakladakh [Formation of professional mobility of future economists in the process of training in higher educational institutions] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity». Odesa. 21 s. [in Ukrainian]

3. Klymenko, YU. A. (2011). Profesiyna mobil'nist' maybutnikh uchyteliv u krayinakh Yevrosoyuzu Professional mobility of future teachers in the countries of the European Union: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04 «Teoriya i metodyka profesiynoyi osvity». Uman'. 20 s. [in Ukrainian]

4. Latusha, N. V. (2014). Ponyattya «Profesiyna mobil'nist'» u pedahohichnomu aspekti [The concept of "Professional mobility" in the pedagogical aspect]. *Naukovi zapysky Vinnyts'koho derzh. ped. un-tu im. M. Kotsyubyns'koho*. Seriya: Pedahohika i psykholohiya

[zb. nauk. prats']. Vinnytsya. Vyp. 42. CH. 2. S. 6–9. [in Ukrainian]

5. Prima, R. M. (2008). Komponentno-strukturnyy analiz sutnisnoyi kharakterystyky fenomena «profesiyna mobil'nist' uchytelya» [Component-structural analysis of the essential characteristics of the phenomenon "professional mobility of the teacher"]. *Naukovy chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriya № 11 «Sotsiologiya. Sotsial'na robota. Sotsial'na pedahohika. Upravlinnya»*. K. : Vyd-vo NPU im. M. P. Drahomanova. Vyp. 8. S. 146–151. [in Ukrainian]

6. Profesiyna osvita (2000) [Professional education]: slovnyk : navch. posib. / uklad. S. U. Honcharenko; za red. N. H. Nychkalo. Kyiv : Vyshcha shk. 380 s. [in Ukrainian]

7. Sushentseva, L. L. (2011). Formuvannya profesiynoyi mobil'nosti maybutnikh kvalifikovanykh robitnykiv u profesiyno-tekhnichnykh navchal'nykh zakladakh: teoriya i praktyka [Formation of professional mobility of future skilled workers in vocational and technical educational institutions: theory and practice]: monohrafiya. Kryvyi Rih: Vydavnychy dim. 439 s. [in Ukrainian]

8. Filonenko, O. V. (2023). Formuvannya sotsial'nykh navychok u sub'yektiv osvith'oho protsesu v umovakh voyennoho ta povoyennoho chasu [Formation of social skills in the subjects of the educational process in the conditions of war and post-war times]. *Profesiyna pidhotovka maybutnikh fakhivtsiv u voyennyi ta povoyennyi chas*: kol. monohr. [nauk. red. T. V. Okol'nicha]; MОН Ukrayiny, Tsentral'noukrayins'kyi derzhavnyy universytet imeni Volodymyra Vynnychenka. Dnipro : Serednyak T. K. S. 201–237. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього вчителя; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2024 р.